

УДК 159.923.2

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4\(44\)-2055-2066](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-4(44)-2055-2066)

Цумарєва Наталя Вікторівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький, тел.: (066) 402-23-03, <https://orcid.org/0000-0002-4005-0745>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ НАСЛІДКІВ ПАТЕРНАЛЬНОЇ (БАТЬКІВСЬКОЇ) ДЕПРИВАЦІЇ У ДІТЕЙ, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ В СИТУАЦІЇ ВІЙНИ

Анотація. Вплив фігури батька на психіку дітей завжди був актуальним питанням в області психології та психотерапії. Вивчення ролі батька в психічному розвитку дитини є важливим аспектом в систематизації психологічних концепцій та практичних досліджень. Існує складна взаємодія між такими факторами психічного розвитку дитини як наявність батька у сім'ї, віку дитини, характером відносин між ним і дитиною та якісними характеристиками образу батька.

Ситуація війни в Україні, актуалізувала питання патеральної (батьківської депривації), яка через ряд чинників набула широкого масштабу.

З метою вивчення наслідків патеральної депривації у дітей, які залишаються проживати в Україні в ситуації війни, ми провели емпіричне дослідження, яке охопило 200 дітей віком від 12 до 17 років. Психодіагностичним інструментарієм стали методики «Самооцінка психічних станів» (за Г. Айзенком), Тест депресії SDRS-R, методика дослідження соціальної адаптованості (за П.С. Кузнецовим), дитячий опитувальник неврозів (за В.В. Седневим, З.Г. Збарскіним та А.К. Бурцевим) та діагностичні бесіди з родичами дітей для експертної оцінки впливу патеральної депривації на зміни в психіці, поведінці, процесах спілкування, адаптації та мотивації дітей.

Результати проведеного нами психодіагностичного дослідження психологічних наслідків патеральної депривації у дітей свідчать про те, що патеральна депривація справляє значний вплив на психологічний стан дітей, особливо в умовах війни, формуючи низку негативних змін не тільки в емоційній, але й і в поведінковій та особистісній сферах, основними з яких є високий рівень тривожності, прояви депресії, агресивності, невротичності, ригідності та фрустрації.

Отримані показники свідчать про те, що в ситуації війни патеральна депривація призвела до глибоких негативних змін в психіці дітей, що потребує подальшої тривалої психокорекційної, розвивальної та психотерапевтичної допомоги.

Таким чином, результати емпіричного дослідження свідчать про унікальну роль фігури батька у психічному розвитку дітей, адаптації, відчутті внутрішньої опори і захисту, становленні самооцінки та статево-рольової ідентифікації.

Ключові слова: патернальна депривація, роль батька, батьківська фігура, психіка дітей під час війни.

Tsumarieva Natalia Victorivna Candidate of Psychological Sciences (PhD), Docent, Associate Professor, Social and Humanitarian Disciplines Department, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, tel.: (066) 402-23-03, <https://orcid.org/0000-0002-4005-0745>

RESEARCH INTO THE PSYCHOLOGICAL CONSEQUENCES OF PARENTAL DEPRIVATION IN CHILDREN EXPERIENCED IN A SITUATION OF WAR

Abstract. The influence of the father figure on children's psyche has always been a relevant issue in psychology and psychotherapy. Studying the role of the father in a child's psychological development is a crucial aspect in systematizing psychological concepts and practical research. There is a complex interaction between factors such as the presence of a father in the family, the child's age, the nature of the father-child relationship, and the qualitative characteristics of the father's image.

The war situation in Ukraine has brought to the forefront the issue of paternal deprivation, which has reached a large scale due to various factors.

To study the consequences of paternal deprivation in children who remain in Ukraine during the war, we conducted an empirical study involving 200 children aged 12 to 17 years. The psychodiagnostic tools used in the study included the "Self-Assessment of Mental States" method (by H. Eysenck), the SDRS-R Depression Test, the Social Adaptability Study Method (by P.S. Kuznetsov), the Children's Neurosis Questionnaire (by V.V. Sednev, Z.G. Zbarsky, and A.K. Burtsev), and diagnostic interviews with the children's relatives for expert evaluation of the impact of paternal deprivation on changes in children's psyche, behavior, communication processes, adaptation, and motivation.

The results of our psychodiagnostic study on the psychological consequences of paternal deprivation in children indicate that paternal deprivation significantly affects children's psychological state, especially in wartime conditions. It leads to a series of negative changes not only in the emotional sphere but also in behavioral and personal aspects. The main consequences include high levels of anxiety, manifestations of depression, aggression, neuroticism, rigidity, and frustration.

The obtained data suggest that in the context of war, paternal deprivation has caused profound negative changes in children's psyche, necessitating long-term psychological correction, developmental, and psychotherapeutic support.

Thus, the results of the empirical study highlight the unique role of the father figure in children's psychological development, adaptation, sense of inner support and protection, self-esteem formation, and gender-role identification.

Keywords: paternal deprivation, father's role, father figure, children's psyche during war.

Постановка проблеми. Різноманітні проблеми дитинства і батьківства залишаються актуальними протягом тривалого періоду історії українського суспільства, і набули особливого значення в останнє десятиліття. Так, стан війни в Україні, який продовжується з 2014 року, актуалізував проблему патернальної (батьківської) депривації. На жаль, через воєнні дії багато батьків (тат) стають відсутніми фізично у житті дитини через загибель, полон, тривале несення військової служби в лавах ЗСУ, у зв'язку з трудовою міграцією, в ситуації невизначеної втрати (безвісти зниклі батьки). Слід зазначити також, що деякі татусі стають психологічно недоступними через пережитий травматичний досвід війни, через інвалідізацію, появу неврологічних та психічних розладів і захворювань. Нерідкими стали також факти збільшення кількості розлучень не тільки при поверненні додому, але й під час несення служби [1].

З іншого боку, девіантне батьківство, неготовність до виконання ролі батька, інфантилізм, проблема недостатньої взаємодії дітей з батьками через постійну завантаженість робочими та побутовими проблемами або через небажання спілкуватися, недостатність уваги, формальне відношення до ролі батька, домашнє насильство і т.д. навіть в повній сім'ї теж може призводити до виникнення патернальної депривації. Батьківська депривація може чинити специфічний вплив на формування особистості дітей, що є темою глибоких досліджень змін дитячої психіки.

Перша леді України Олена Зеленська, реалізуючи проєкт Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», наголосила, що відсутність емоційного зв'язку між батьками та дітьми може негативно впливати на психічне здоров'я та розвиток молодого покоління. Вона зазначила, що суспільство має сприяти створенню умов для зміцнення сімейних зв'язків, зокрема через освітні програми та ініціативи, які підкреслюють важливість батьківської ролі у вихованні дітей [2].

Поява різноманітних державних соціально-психологічних програм та громадських ініціатив в підтримку збереження соціального інституту сім'ї, по-перше, підтверджує значимість даної проблематики, а по-друге, підкреслює той факт, що сучасна українська сім'я в період війни потребує допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема патернальної депривації в ситуації війни є мало вивченою в літературі, оскільки її наслідки можуть мати відтерміновані в часі прояви, тому їх можна виявити лише в результаті лонгітудних досліджень. В ситуації війни це здійснити складно

через факт постійного переміщення населення не лише в межах України, а й за кордон. До того ж, складно виокремити вплив саме патернальної депривації на психіку дітей від інших видів психічної депривації та факторів, які можуть прямо чи опосередковано впливати на особистість одночасно з нею. Так, Н. Дж. Кабрера, Б.Л. Воллінг, Р.Барр зазначають, що більшість досліджень в галузі батьківства враховують показники впливу батьківства на психіку дітей, які часто виводяться з оцінок материнства, навіть якщо батьки (татусі) не займаються тими самими видами діяльності, які характеризують стосунки «мати-дитина». Крім того, ми мало розуміємо про те, як саме виховання дітей розгортається в різних культурних контекстах і різних сімейних структурах, що саме має домінуючий вплив на те, як батьки виховують дітей. Такі відмінності підкреслюють складність сімейного життя та вимагають від дослідників широкого осмислення того, що означає бути батьком у 21 столітті, яка роль йому відводиться у формуванні особистості дітей та що відбувається з психікою дітей в результаті відсутнього чи недостатнього впливу в діаді «батько-дитина» [3].

М. Ламб, досліджуючи роль батьків у розвитку дітей, виявив, що відсутність або недостатня участь батька в житті дитини може призводити до підвищеної тривожності, зниження самооцінки та проблем із соціальною адаптацією. Він наголошував на тому, що батько є не просто другорядною фігурою, а рівнозначним учасником формування прив'язаності, яка впливає на подальші стосунки дитини. Його дослідження показують, що активна участь батька сприяє вищим когнітивним здібностям та академічним досягненням дітей. Натомість діти, які зростають без батьківського залучення, мають вищий ризик поведінкових порушень, труднощів у навчанні та проблем з агресивністю. Важливим також є виявлені дослідником гендерні відмінності у впливі патернальної депривації: так, хлопчики частіше демонструють зовнішню спрямовану агресію, а дівчатка — внутрішню спрямовану (депресивні прояви, тривожність) [4].

Е. Папалеонтіу-Лука та О. Аль Омарі доводять домінуючий вплив батьківської фігури на розвиток автономії, формування гендерної ідентичності та розвитку морально-вольової системи дитини. Зазвичай саме він формує у дитини відчуття безпеки [5]. А в ситуації війни на теренах України це є дуже важливим аспектом формування у дітей резильєнтності та толерантності до невизначеності як захисних механізмів психіки.

Дослідження науковців-психологів з Румунії Т.М. Шерану, К. Селчану та С. Т. Чендреан показують, що відсутність батька в дитинстві може сприяти підвищенню невротизму та тривожності в дорослому віці, що потенційно може бути пов'язане з підвищенням агресії. Вплив патернальної депривації на психіку дитини залежить від таких факторів, як її тривалість, частота та вік дитини, що підкреслює важливість активної участі батьків для пом'якшення негативних наслідків [6].

Лонгітюдне дослідження групи великобританських дослідників доводять кореляційні зв'язки між відсутністю батька в дитинстві на вираженість депресії у підлітковому та юнацькому віці. Цей зв'язок залежить від статі та тривалості депривації батька, причому відсутність батька в ранньому дитинстві є найсильнішим фактором ризику для несприятливих траєкторій психічного здоров'я дівчаток. Дана група досліджуваних, на відміну від хлопчиків, мали вищу траєкторію депресивних симптомів протягом підліткового віку порівняно з їхніми ровесниками, які не зазнавали впливу патернальної депривації [7].

Дослідження А. К. Муссера, А. Г. Ахмеда, К. Дж. Фолі та Д. А. Коддінгтона описують негативні наслідки порушення психічного здоров'я батька, особливо в післяпологовий період. Виявляється, що батьки теж можуть страждати на післяпологову депресію і це може негативно вплинути на догляд за немовлям, їх емоційні зв'язки, що є джерелом стресу для сім'ї та пов'язане з такими дитячими психопатологіями, як поведінкові та емоційні розлади, гіперактивність, тривога та депресія, а також затримка мовлення [8].

Таким чином, проаналізовані нами літературні джерела свідчать про важливість ролі батька у розвитку дітей та доводять негативний вплив патернальної депривації на деякі психічні аспекти.

Мета статті – дослідження психологічних наслідків патернальної депривації у дітей, які перебувають в ситуації війни.

Виклад основного матеріалу. Дослідження психологічних наслідків патернальної депривації у дітей, які перебувають в ситуації війни проводилося на базі ГО «Центр арттерапевтичної допомоги «Ресурс» міста Кропивницький в період з січня 2025 по березень 2025 року. В дослідженні взяли участь 200 дітей віком від 12 до 17 років, з них 100 дівчаток та 100 хлопчиків. Вибірка становила 100 дітей, які не залишали місце перебування або повернулися та 100 з числа внутрішньо переміщених осіб з Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької, Харківської та Сумської областей.

Формування вибірки проводилося на основі опитування матерів щодо сімейного статусу дітей. Із них: 50 дітей, які втратили батьків на війні (не менше півроку після втрати), 50 дітей, батьки яких перебувають в статусі «безвісти зниклого», 50 дітей, чий батьки служать в лавах ЗСУ та 50 дітей, чий батьки отримали інвалідність в результаті бойових дій та були демобілізованими.

Оскільки нами не було виявлено конкретних психодіагностичних методик, спрямованих на виявлення психологічних наслідків патернальної депривації у дітей, ми зосередили увагу на показниках, на які були спрямовані основні скарги (запити на консультування) родичів (в основному матерів) дітей. Дослідження проводилося з дотриманням правил конфіденційності, добровільності, наукової обґрунтованості, систематичності, академічної доброчесності та інформованої згоди на використання отриманих результатів

психодіагностики неповнолітніх з експериментальною метою. Дослідження проводилося у вільний від навчання час у письмовій формі за добровільною згодою кожного респондента та їх законних представників.

Для дослідження психологічних наслідків патернальної депривації у дітей, які перебувають в ситуації війни ми обрали ряд наступних методик:

1. «Самооцінка психічних станів» (за Г.Айзенком).
2. Тест депресії SDRS-R.
3. Методика дослідження соціальної адаптованості (П.С. Кузнєцов).
4. Дитячий опитувальник неврозів (В.В. Сєднєв, З.Г. Збарскін, А.К. Бурцев).

Також з родичами дітей проводилися діагностичні бесіди з метою з'ясування впливу патернальної депривації на зміни в психіці, поведінці, процесах спілкування, адаптації та мотивації дітей. Всього взяло участь в дослідженні 200 дорослих, з яких 165 матерів, 20 бабусь, 10 інших родичів (тіток, дядьок, старших повнолітніх братів та сестер) та 5 дідусів дітей нашої експериментальної групи.

Використання тесту «Самооцінка психічних станів» Г. Айзенка дозволило оцінити такі психологічні показники як тривога, фрустрація, агресія та ригідність.

За результатами діагностики показника за шкалою тривожності у досліджуваній нами групі було отримано такі результати:

- 20% опитаних (40 осіб) продемонстрували показники, що співвідносяться з низьким рівнем тривожності, для яких характерними є адекватність самооцінки, здатність протистояти соціальному тиску, стереотипам, зростанню негативних емоцій (підозрілості, образи, почуття провини тощо);
- 48% опитаних учасників дослідження (96 осіб) продемонстрували показники, що співвідносяться з середнім рівнем тривожності, для яких характерною є ситуативний тип тривожності, який залежить від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників;
- 32% опитаних (64 осіб) продемонстрували високий рівень тривожності, що виражається у тяжінні до замкнутості, самозвинувачень, неадекватної оцінки оточуючих людей та ситуацій.

За результатами діагностики показників шкали фрустрації в досліджуваній нами групі дітей було отримано такі результати:

- 22% опитаних дітей (44 осіб) продемонстрували показники, що співвідносяться з низьким рівнем фрустрації, що проявляється у відсутності схильності до негативних переживань, тривоги, розпачу, роздратування та розчарування;
- 24% опитаних учасників дослідження (48 осіб) продемонстрували показники, що співвідносяться з середнім рівнем фрустрації, що проявляється у ситуативності вираження показників фрустрації залежно від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників;

- 54% опитаних підлітків (108 осіб) продемонстрували високий рівень фрустрації, що виражається у проявах розчарування, роздратування, тривоги, розпачу, звинуваченні.

За результатами діагностики даної методики за шкалою агресивності в досліджуваній нами групі було отримано наступні результати:

- 14% опитаних дітей (28 осіб) продемонстрували показники, що співвідносяться з низьким рівнем агресивності і проявляється в намаганні максимально уникати будь-яких конфліктних ситуацій та конкретних осіб, де можливий прояв агресії;

- 36% опитаних (72 осіб) продемонстрували показники, що співвідносяться з середнім рівнем агресивності і проявляється в схильності до виявлення своєї агресивності більше вербальним, аніж фізичним способом, надання переваги перенесенню агресії на неживий предмет, а не на оточуючих людей;

- 50% респондентів (100 осіб) продемонстрували високий рівень агресивності, що виявляється у тенденції до здійснення нападів, схильності до насильства, завдання неприємностей та шкоди людям, тваринам, навколишньому світові, труднощі в стосунках з людьми, а також прояву аутоагресії.

За результатами діагностики, отриманої за шкалою ригідності в досліджуваній групі дітей було отримано наступні результати:

- 22% опитаних (44 осіб) продемонстрували показники, що співвідносяться з низьким рівнем ригідності, характерною ознакою таких осіб є пластичність, гнучкість, здатність швидко адаптуватися та підлаштовуватися до оточуючих обставин;

- 30% опитаних (60 осіб) продемонстрували показники, що співвідносяться з середнім рівнем ригідності і виражаються у ситуативності вираження ригідності залежно від впливу зовнішніх та внутрішніх чинників;

- 48% опитаних (96 осіб) продемонстрували високий рівень ригідності, що виявляється в незмінності поведінки, переконань, поглядів, навіть якщо вони не відповідають реальній дійсності.

Таким чином, методика «Самооцінка психічних станів» (за Г.Айзенком) дає можливість узагальнити, що для дітей, які зазнали впливу батьківської депривації під час війни характерними є середній рівень тривожності, високий рівень фрустрації, високий рівень агресивності та високий рівень ригідності. Отримані результати є свідченням того, що ситуація батьківської депривації впливає на появу неадаптивних станів та властивостей особистості, які можуть негативно впливати на процес соціалізації дітей, складнощі у налагодженні міжособистісних контактів та формування неадекватної самооцінки.

Тест депресії SDRS-R дав змогу дослідити можливі прояви депресії у дітей, які зазнали патеральної депривації. За результатами діагностики даної методики у досліджуваній нами групі було отримано наступні результати:

- легка депресія проявилася у 22% (44 особи) досліджуваних нами дітей;

- помірна депресія – 45% (90 осіб);
- виражена депресія – 28% (56 осіб);
- глибока депресія проявилася у 5% (10) досліджуваних нами дітей.

Отже, за ступенем вираженості у досліджуваної нами групи дітей превалюють помірна та виражена депресії. Рідше реєстровано легку і глибоку депресії.

Методика дослідження соціальної адаптованості дала нам можливість виявити дітей, які мають труднощі в адаптації. Так, за результатами даної методики ми виявили:

- 21% опитаних осіб (42 особи), які мають високий рівень соціальної адаптованості, що свідчить про їх здатність до сприймання поточних проблем, що не несуть серйозної загрози для їх життєдіяльності, такі діти завжди готові допомогти тим людям, які не здатні впоратися із адаптацією самостійно та легко встановлюють дружні контакти з оточуючими, навіть малознайомими;

- 37% опитаних (74 осіб) мають середній рівень соціальної адаптованості, що свідчить, що такі особи достатньо стійко переносять стресові ситуації, які трапляються із ними в ході адаптації, та переважно не сприймають їх як значущі для свого життя;

- 42% опитаних (84 осіб) мають показники низького рівня соціальної адаптованості, що проявляється в тому, що такі діти дуже важко переживають усі випадки адаптації та часто не знають, як поводитися, аби подолати наслідки стресу, отриманого під час адаптації, проявляють невпевненість у собі, мають невирішені внутрішні конфлікти.

Отже, методика дослідження соціальної адаптованості дала можливість виявити переважання низького рівня адаптованості у дітей досліджуваної нами групи.

Дитячий опитувальник неврозів виявив такі основні тенденції: у 55 % (110 дітей) відмічаються розлади вегетативного стану та порушень сну високого рівня. Також в зоні високого ризику формування симптомокомплексів є показники за шкалою тривоги – у 46% (92 особи), депресії – у 36% (72 осіб) та астенії – у 34% (68 осіб).

Діагностична бесіда з дорослими дала нам можливість зібрати інформацію щодо загальних відомостей про дітей, особливості сімейних взаємин, історії сім'ї; прояснити питання схильності до проявів агресивності, тривожності, виникнення страхів, з'ясувати рівень самооцінки, особливості самосвідомості, оцінити взаємовідносини у шкільному колективі, рівень збереження чи порушення звичних соціальних контактів дитини. Також нам важливо було виявити невротичні стани у самих матерів (або найближчих родичів) та рівень їх прояву. Оскільки це може стати однією із причин негативних тенденцій в психіці дітей.

В результаті бесіди з родичами наших досліджуваних нам вдалося з'ясувати, що для дітей, які зазнали патеральної депривації є характерними

такі особливості як: пригнічений настрій, порушення сну та апетиту, скарги на стан здоров'я, зниження концентрації уваги та погіршення пам'яті. У школі відмічалися зниження успішності, мотивації до навчання, відвідування гуртків та секцій, швидка стомлюваність. В плані спілкування характерні прояви соціальної самоізоляції, звуження кола спілкування, небажання налагоджувати нові соціальні контакти, уникнення групових форм роботи. Також відмічалися дратівливість, плаксивість, невротичність, легка збудливість, боязнь раптових звуків. В деяких випадках батьки відмічали у своїх дітей надмірне відчуття провини, низьку самооцінку, суїцидальні думки, постійне очікування небезпеки, аутоагресивні форми поведінки.

Отримані результати експертного оцінювання батьків стосовно наслідків патернальної депривації у дітей корелюють з дослідженнями А. Б. Дем'яненка, який відводив значний вплив фігури батька на емоційне благополуччя дітей [8].

Кореляційний аналіз за Пірсоном показав наявність сильних зв'язків між наступними показниками:

1. Тривожність та фрустрація ($r = -1.0$). Негативна сильна кореляція свідчить про те, що зростання рівня тривожності супроводжується зменшенням рівня фрустрації та навпаки. Це означає, що діти з високою тривожністю менш схильні до проявів фрустрації, тобто вони, можливо, більше схильні до внутрішніх переживань, ніж до відкритого прояву роздратування, розпачу чи злості.

2. Тривожність та агресивність ($r = -1.0$). Негативний зв'язок вказує на те, що більш тривожні діти демонструють менший рівень агресії. Це узгоджується з тим, що тривожні особи часто уникають конфліктів, побоюються наслідків своїх дій і більше схильні до самозвинувачень, а не зовнішньої агресії.

3. Тривожність та ригідність ($r = -1.0$). Сильна негативна кореляція свідчить, що більш тривожні діти, як правило, більш гнучкі в поведінці, тобто менш ригідні. Це можна пояснити тим, що люди з підвищеною тривожністю схильні до постійного аналізу ситуацій і змін у середовищі, що робить їх менш фіксованими у своїх установах.

4. Тривожність та депресія ($r = 1.0$). Пряма сильна кореляція означає, що зростання рівня тривожності супроводжується підвищенням рівня депресивних симптомів. Це підтверджує загальновідомий психологічний факт: тривожність є одним із основних компонентів депресії, і діти з високим рівнем тривожності більш схильні до депресивних проявів.

5. Тривожність та адаптованість ($r = -1.0$). Сильна обернена кореляція вказує, що діти з високою тривожністю мають низький рівень соціальної адаптованості. Це логічно, оскільки підвищена тривожність може заважати налагодженню контактів з іншими людьми, викликати страх перед соціальними ситуаціями та труднощі у спілкуванні.

6. Фрустрація та агресивність ($r = 1.0$). Пряма сильна кореляція свідчить, що високий рівень фрустрації (розчарування, роздратування) пов'язаний з підвищеною агресивністю. Це узгоджується з класичними психологічними дослідженнями, які показують, що фрустрація часто є тригером для агресивної поведінки.

7. Фрустрація та ригідність ($r = 1.0$). Сильний позитивний зв'язок означає, що діти, які часто відчувають фрустрацію, менш схильні до змін та адаптації. Фрустрація може підсилювати ригідність через формування жорстких переконань про те, що світ несправедливий і змінити нічого не можна.

8. Фрустрація та депресія ($r = -1.0$). Негативний зв'язок вказує, що діти з високою фрустрацією мають менший рівень депресії. Це може свідчити про те, що фрустровані діти активніше проявляють свої емоції (наприклад, через агресію чи невдоволення), тоді як депресивні діти більше схильні до пасивного пригнічення почуттів.

9. Фрустрація та адаптованість ($r = 1.0$). Прямий сильний зв'язок свідчить про те, що діти з високим рівнем фрустрації мають кращу соціальну адаптованість. Це цікавий результат, який може вказувати на те, що певний рівень фрустрації може бути рушієм соціальної активності – діти можуть прагнути змінити обставини та знайти підтримку в соціальному оточенні.

10. Депресія та адаптованість ($r = -1.0$). Негативна кореляція підтверджує, що діти з високим рівнем депресії мають низьку соціальну адаптованість. Це очікуваний результат, оскільки депресія часто супроводжується соціальним відчуженням, апатією та зниженням мотивації до взаємодії з іншими людьми.

11. Невротичні розлади та тривожність ($r = 1.0$). Сильний позитивний зв'язок означає, що діти з підвищеною тривожністю мають високий ризик невротичних розладів. Це узгоджується з науковими даними: тривожність є одним із ключових факторів, що провокують розвиток неврозів, таких як порушення сну, вегетативні розлади тощо.

Отже, кореляційний аналіз за Пірсоном, дозволив нам узагальнити, що тривожність та депресія тісно взаємопов'язані, і їх зростання призводить до зниження соціальної адаптації патерально депривованих дітей. Фрустрація та агресивність мають прямий взаємозв'язок, що підтверджує класичні уявлення про механізм «фрустрація-агресія». Висока ригідність пов'язана з фрустрацією, що може свідчити про труднощі у сприйнятті нових обставин. Соціальна адаптованість має зворотний зв'язок із тривожністю та депресією, що підтверджує важливість емоційної стабільності для успішної адаптації.

Таким чином, проведений нами кількісний і якісний аналіз, отриманий в результаті психодіагностичного дослідження психологічних наслідків патеральної депривації у дітей, продемонстрував, що патеральна депривація, може мати значний вплив на психологічний стан дітей, особливо в умовах війни, формуючи низку негативних змін не тільки в емоційній, але й і в

поведінковій та особистісній сферах. Таким чином, важливим кроком подальшої роботи з такими дітьми мають бути індивідуальні та групові психокорекційні, розвивальні та психотерапевтичні заходи, спрямовані на зниження негативних наслідків впливу патернальної депривації - тривожності, проявів депресії, агресивності, невротичності, ригідності та фрустрації, а також на допомогу в процесі адаптації дітей.

Висновки. Отже, патернальна депривація в умовах війни може призводити до підвищеної тривожності, депресії, агресивної поведінки та інших психічних розладів у дітей. Це підкреслює важливість надання своєчасної психологічної підтримки та створення безпечного середовища для дітей, які зазнали розлуки з батьками через воєнні дії. Так, ми виявили, що загальною тенденцією досліджуваної нами групи є високий рівень тривожності, фрустрації, агресивності, ригідності, помірну депресію, низький рівень соціальної адаптованості, розлади вегетативного стану, порушення сну та астенію. Також у таких дітей за оцінкою дорослих родичів або осіб, які їх замінюють, відмічаються зниження когнітивних психічних процесів, швидка стомлюваність, звуження соціального кола, дратівливість, плаксивість, відчуття провини, низька самооцінка, суїцидальні думки, постійне очікування небезпеки.

Труднощами, з якими ми зіштовхнулися під час проведення дослідження були складність відокремлення наслідків патернальної депривації від інших факторів, які могли б сформувати подібні симптомокомплекси. Перспективами подальших розвідок і вирішення даного питання є проведення емпіричного дослідження з дітьми, які не зазнали патернальної депривації та порівняння показників контрольної та експериментальної групи, порівняння показників за віковими категоріями та за гендерною ознакою. Також важливим і доцільним може стати лонгітюдне дослідження проявів патернальної депривації в післявоєнний час і можливість компенсації негативних наслідків шляхом психокорекційних та психотерапевтичних втручань з урахуванням компенсаторних механізмів психіки.

Література:

1. Цумарева Н. В. Актуалізація вивчення проблеми патернальної (батьківської) депривації в умовах російсько-української війни у психологічній науці. *The most difficult problems of youth and ways to solve them* : Abstracts of III International Scientific and Practical Conference, Krakow, Poland, January 20 – 22, 2025. Krakow, Poland. P. 244–247.
2. Зеленська поділилася порадами, як сформувати довіру між батьками й підлітками URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3966164-zelenska-podililasa-poradami-ak-sformuvati-doviru-miz-batkami-j-pidlitkami.html> (дата звернення 31.03.2025).
3. Cabrera, N. J., Volling, B. L., & Barr, R. Fathers are parents, too! Widening the lens on parenting for children's development. *Child Development Perspectives*. 2018. № 12(3), 152-157.
4. The Role of the Father in Child Development / edited M.E. Lamb. 5th Edition. New Jersey: John Wiley & Sons. 2010. 672 p.
5. Papaleontiou-Louca, E., & Al Omari, O. The (Neglected) role of the father in Children's mental health. *New Ideas in Psychology*. 2020. № 59, 100782.

6. Țăranu, T. M., Sălceanu, C., & Chendrean, S. T.. The impact of paternal absence on personality traits in young adults: A comparative analysis of aggression, neuroticism and impulsive sensation seeking. *The „Black Sea” Journal of Psychology*. 2023. № 14(3). P. 207–234. URL: <https://doi.org/10.47577/bspsychology.bsjop.v14i3.257> (дата звернення 31.03.2025).

7. Culpin, I., Heuvelman, H., Rai, D., Pearson, R. M., Joinson, C., Heron, J., Evans, J., & Kwong, A. S. F. Father absence and trajectories of offspring mental health across adolescence and young adulthood: Findings from a UK-birth cohort. *Journal of affective disorders*. 2022. № 314. P. 150–159. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.07.016> (дата звернення 31.03.2025).

8. Musser, A. K., Ahmed, A. H., Foli, K. J., & Coddington, J. A. Paternal postpartum depression: what health care providers should know. *Journal of Pediatric Health Care*. 2013. № 27(6). P. 479-485.

9. Дем'яненко А.Б. Роль батька в психічному розвитку дитини. Практична психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 112 с.

References:

1. Tsumarieva N.V. (2025). Actualization of the study of the problem of paternal deprivation in the conditions of the Russian-Ukrainian war in psychological science [Aktualizatsiia vuvchennia problemy paternalnoi (batkivskoi) depriyvatsii v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny u psykholohichnii nauksi]. *The most difficult problems of youth and ways to solve them : Abstracts of III International Scientific and Practical Conference, Krakow, Poland, January 20 – 22, 2025*. Krakow, Poland. 244–247 [in Ukrainian].

2. Zelenska shared tips on how to build trust between parents and teenagers [Zelenska podilylasia poradamy, yak sformuvaty doviru mizh batkami y pidlitkami] URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3966164-zelenska-podililasa-poradami-ak-sformuvati-doviru-mizh-batkami-j-pidlitkami.html> (дата звернення 31.03.2025).

3. Cabrera, N. J., Volling, B. L., & Barr, R. (2018). Fathers are parents, too! Widening the lens on parenting for children's development. *Child Development Perspectives*, 12(3), 152-157 [in English].

4. The Role of the Father in Child Development / edited M.E. Lamb. 5th Edition. New Jersey: John Wiley & Sons. 2010. 672 p. [in English].

5. Papaleontiou-Louca, E., & Al Omari, O. (2020). The (Neglected) role of the father in Children's mental health. *New Ideas in Psychology*, 59, 100782.

6. Țăranu, T. M., Sălceanu, C., & Chendrean, S. T. (2023). The impact of paternal absence on personality traits in young adults: A comparative analysis of aggression, neuroticism and impulsive sensation seeking. *The „Black Sea” Journal of Psychology*, 14(3), 207–234. <https://doi.org/10.47577/bspsychology.bsjop.v14i3.257> [in English].

7. Culpin, I., Heuvelman, H., Rai, D., Pearson, R. M., Joinson, C., Heron, J., Evans, J., & Kwong, A. S. F. (2022). Father absence and trajectories of offspring mental health across adolescence and young adulthood: Findings from a UK-birth cohort. *Journal of affective disorders*, 314, 150–159. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.07.016> [in English].

8. Musser, A. K., Ahmed, A. H., Foli, K. J., & Coddington, J. A. (2013). Paternal postpartum depression: what health care providers should know. *Journal of Pediatric Health Care*, 27(6), 479-485 [in English].

9. Dem'yanenko A.B. (2021). The role of the father in the mental development of the child [Rol batka v psykhiichnomu rozvytku dytyny]. *Praktychna psykholohiia – Practical psychology*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 112 p. [in Ukrainian].